

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ
ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΝΕΡΟ ΚΙ ΑΛΑΤΙ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΚΟΥΚΚΟΥ

Αθήνα 2020

Copyright © [ΠαρασκευήΚούκκου] All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αναδημοσίευση, μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της παρούσας διατριβής χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη άδεια του/της συγγραφέα/ως. Κατ' εξαίρεση, επιτρέπεται η μεμονωμένη αντιγραφή τμημάτων του περιεχομένου για εκπαιδευτικό σκοπό, χωρίς πρόθεση εμπορικής ή άλλης εκμετάλλευσης, και πάντα υπό την προϋπόθεση της αναγραφής της πηγής προέλευσής του, χωρίς αυτό να σημαίνει καθ' οποιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η έγκριση της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας / της διατριβής από την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέα/ως.

Τριμελής Επιτροπή:

Μάριος Σπηλιόπουλος Καθηγητής Ανωτάτης Σχολής
Καλών Τεχνών

Αφροδίτη Λίτη Καθηγήτρια Ανωτάτης Σχολής Καλών
Τεχνών

Κώστας Ιωαννίδης Επίκουρος Καθηγητής Ανωτάτης
Σχολής Καλών Τεχνών

ΝΕΡΟ ΚΙ ΑΛΑΤΙ

Μια εγκατάσταση στο χώρο του εργαστηρίου στο ΜΕΤ, αποτελούμενη από δώδεκα παραπετάσματα φωτογραφιών δακρύων στο μικροσκόπιο, πλάκες από αλάτι που έχουν μέσα τους κρυμμένα δείγματα δακρύων, αλάτι στο δάπεδο και γυάλινα κουτιά που περιέχουν δοκιμαστικούς σωλήνες με φωτογραφίες δακρύων.

Το δικό μου εναλλακτικό αρχείο δίνει έμφαση στο θραύσμα. Είναι ένα μοντάζ ετερόκλητων συναισθημάτων διαφορετικών ανθρώπων, διαφορετικών ταυτοτήτων, σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Μια προσπάθεια σύνδεσης συναισθημάτων, σε μια εποχή που απομακρύνεται από το συναίσθημα και το παγώνει. Έκανα χρήση της φωτογραφίας και πάνω σε κάθε μια έγραψα με μολύβι τον αριθμό του δείγματος δακρύου που λάμβανα. Κέρωνα κάθε φωτογραφία δίνοντας σάρκα στο άυλο εξατμισμένο δάκρυ. Τεκμήρια μιας συγκίνησης που έχει πια χαθεί.

ΥΛΙΚΑ: ΡΙΖΟΧΑΡΤΟ, ΚΕΡΙ, ΚΛΩΣΤΗ, ΑΛΑΤΙ,
ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΟΙ ΣΩΛΗΝΕΣ, ΕΚΤΥΠΩΜΕΝΕΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΕΙΕΣ

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ΔΑΚΡΥΑ, ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ,
ΣΥΓΚΙΝΙΣΗ, ΑΡΧΕΙΟ, ΣΥΛΛΟΓΗ, ΒΙΟΤΕΧΝΗ,
ΚΛΑΜΑ, ΑΛΑΤΙ

WATER AND SALT

The project is an installation in the laboratory space at the MET. It consists of twelve drapes of photographs of tears under a microscope, plates of salt with hidden tear samples in them, salt on the floor, and glass boxes containing test tubes with photographs of tears.

My alternative file emphasizes the fragment. It is a combination of diverse emotions of different people of different identities, at different times. It is an attempt to connect feelings, in an age that moves away from feeling and freezes it. I made use of photographs and on each one of them I wrote with pencil the number of the tear sample I was receiving. I waxed each photograph giving flesh to the intangible evaporated tear, an evidence of an emotions that has ceased to exist.

MATERIALS: RISE PAPER, WAX, THREAD, SALT,
TEST TUBES, PRINTED PHOTOS

KEY WORDS: TEARS, EMOTION, SENTIMENTS,
FILE, COLLECTION, BIOART, CRYING, SALT

Ευχαριστώ

Ιδιαίτερα την τριμελή συμβουλευτική επιτροπή, τους καθηγητές/τριες Αφροδίτη Λίτη, Μάριο Σπηλιόπουλο, Κώστα Ιωαννίδη για τη διαρκή καθοδήγηση και συμπαράστασή τους.

Τους καθηγητές Κώστα Χριστόπουλο, Γιάννη Κονταράτο, Βασίλη Βλασταρά, Μιχάλη Αρφαρά, Τάκη Κουμπή, Φαίη Ζήκα, Άντα Διάλλα, Ασημίνα Κανιάρη, Ευθύμη Λαζόγκα, Μαρία Παπανικολάου που κατά τη διάρκεια φοίτησής μου στο ΜΕΤ, συνέβαλαν με διαλέξεις και συζητήσεις στη διεύρυνση της γνώσης μου.

Το κυτταρολογικό εργαστήριο του Γ.Ν.Ν.Ιωνίας Κωνσταντοπούλειο Πατησίων και ιδιαίτερα την Διευθύντρια του τμήματος κ. Δεληβελιώτη για την χρήση του μικροσκοπίου.

Τον Σπύρο Γουλιδάκη

Τη θεία μου τη Στυλιανή

Τους φίλους μου και τους συμφοιτητές μου

Τους δακρυδότες μου

Τα ξαδέλφια μου Γιώργο και Χρήστο Γούλα για την τεχνική υποστήριξη του έργου

Τη μητέρα μου

Την Κατερίνα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί προλόγου- τρία δάκρυα του Θεού Μίλτος Σαχτούρης.....	9
Πρώτες θύμησες.....	11
Αρχείο.....	12
Βιοτέχνη.....	19
Συλλέγοντας στιγμές ευαλωτότητας.....	21
Κοιτάζοντας δάκρυα στο μικροσκόπιο – ένας εφήμερος Άτλας.....	24
Τα συναισθήματα όπως και οι εικόνες είναι εγγραφές στην ιστορία.....	42
Βιβλιογραφία.....	46

Αντί προλόγου

Τρία δάκρυα του Θεού

Μίλτος Σαχτούρης

I

Σ' αυτό το σπίτι βγάζουν τα παράθυρα σπάζουν τις πόρτες σε χίλια κομμάτια από τις πόρτες τρεις άντρες μπήκανε χαρούμενοι πέντε γυναίκες βγήκαν δακρυσμένες απ' τα παράθυρα πετούν πολύχρωμα πουλιά μιλούνε — φίλοι μου — μιλούνε σαν άνθρωποι κι έπειτα ήσυχα ήσυχα πεθαίνουν τότε τα κάδρα γίνονται αυτά πουλιά και μία μία ανοίγουν τα φτερά οι σκυθρωπές μορφές ενός χαμένου κόσμου

II

Αυτό το βουνό τόσο κοντά μου απλώνω το χέρι ξεριζώνω τα δέντρα και τους θάμνους του τους στύλους τους ηλεκτρικούς αυτά τα πονεμένα δόντια μιας απελπιστικά μοναχικής ζωής Πάνω του τρέχουν πρόβατα πονηρά είναι ποτέ τους πονηρά τα πρόβατα; μα αυτά δωπέρα πόνεσαν πολύ κι έχουν απάνθρωπα βελάσματα Οι άνθρωποι εδώ γενήκαν ένα με την πέτρα χτυπούν την πέτρα και σκίζουνε τα σπλάχνα τους απορούν κι ούτε που ξέρουνε να κλάψουν Σήμερα κοιτάξτε καλά αυτό βουνό κοιτάξτε καλά

αυτό το δάκρυ του Θεού γιατί αύριο θα
στεγνώσει

Αύριο δε θα βλέπετε πια τίποτα¹

¹.μέρος του ποιήματος «*τρία δάκρυα του Θεού*», Μίλτος
Σαχτούρης, Λησμονημένη, *ΠΟΙΗΜΑΤΑ* άπαντα (1945-1998),
ΚΕΔΡΟΣ

Πρώτες θύμησες

Οχτώ χρονών περίπου, κάτω από το σιδερένιο κρεβάτι της γιαγιάς της Παρασκευής στο βορινό δωμάτιο του σπιτιού. Προφυλαγμένη με τα κλινοσκεπάσματα που έπεφταν γύρω γύρω, σχεδόν μέχρι τα σανίδια στο πάτωμα. Μπρούμυτα. Με ένα άσπρο μαντήλι, διπλωμένο στα τέσσερα, αυτό που απλώναμε στο θρανίο για να δει ο δάσκαλος τα κομμένα μας νύχια κάθε βδομάδα. Εκεί άρχιζαν οι σκέψεις, μέχρι να κοκκινίσουν τα μάτια, να αρχίσουν να καίνε και επιτέλους να αρχίσουν να τρέχουν τα δάκρυα. Άλλοτε πολύ γρήγορη διαδικασία - πάντα υπήρχε κάποιος λόγος μέσα στη μέρα- κι άλλοτε προσπάθεια επαναφοράς γεγονότος που προκάλεσε κλάμα. Και όταν μούσκευε το μαντήλι σαν να είχε εκπληρωθεί το χρέος με μια ανακούφιση γινόταν η έξοδος απ' την κρυψώνα. Το μαντήλι στέγνωσε και δεν φαινόταν τίποτα.

Αρχείο

Οι λέξεις αρχή και αρχείον προέρχονται από τη ρίζα αρχ- από την οποία επίσης, προέρχονται και άλλες λέξεις που εμπεριέχουν την έννοια και τη σημασία του άρχειν, κυβερνάν, διοικείν και διαχειρίζεσθαι την εξουσία.²

Ο Ντεριντά γράφει: «το νόημα του «αρχείου», το μόνο νόημά του, κατάγεται από το ελληνικό *αρχείον* : το οποίο αρχικά ήταν ένα σπίτι, μια κατοικία, μια διεύθυνση, το ενδιαίτημα των ανωτέρων αρχόντων, εκείνων που διέτασσαν».³

Έτσι, όταν μιλάμε για επίσημα – δημόσια αρχεία, μιλάμε για άσκηση εξουσίας. Και όσο πιο επίσημο και έγκυρο είναι ένα κρατικό αρχείο, τόσο πιο δύσκολη είναι η αμφισβήτησή του και τόσο πιο επιτυχημένη είναι και η χειραγώγησή.

² . Μαριάννα Κολυβά, *Εγχειρίδιο αρχειονομίας – θεωρητικές προσεγγίσεις – Οργάνωση και σκοποί – Σύγχρονες προκλήσεις*, Πρώτη ψηφιακή έκδοση (σε μορφή ηλεκτρονικού βιβλίου) από τις εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Απρίλιος 2013, σελ. 24.

³ Ζακ Ντεριντά, *Η έννοια του αρχείου*, εκδόσεις Εκκρεμές, 1996 (1^η έκδοση), σελ. 16

Όμως, η προσέγγιση από τον ιστορικό μπορεί να είναι αντικειμενική ή υποκειμενική. Μπορεί να εστιάσει ολοκληρωτικά στην αλήθεια των ευρημάτων, αλλά μπορεί να εστιάσει και μερικά.

Σύμφωνα με τον Ντεριντά: «... η Έννοια του αρχείου θυμίζει αναμφίβολα ένα σύμπτωμα, μιαν οδύνη, ένα πάθος: το αρχείο του κακού αλλά επίσης εκείνο που καταστρέφει, εξορίζει, παρασύρει ακόμα και την αρχή του αρχείου, ήτοι το ριζικό κακό. Εγείρεται τότε από άπειρη, ασύγκριτη, πάντα σαν ένσταση, «σαν άλγος του αρχείου», η προσδοκία χωρίς ορίζοντα προσδοκίας, η απόλυτη ανυπομονησία μιας λαχτάρας για μνήμη».⁴

Μια ανάγκη δηλαδή, να γυρίσει κανείς στο παρελθόν και να ψάξει τις παλιές πληγές.

Η Arlette Farge γράφει: «Η κοπιαστική ρουτίνα της αρχειακής έρευνας ασκεί γοητεία, έλκει υποσχόμενη τη συγκίνηση που προκαλεί ένα

⁴ Ζακ Ντεριντά, *Η έννοια του αρχείου*, εκδόσεις Εκκρεμές, 1996 (1^η έκδοση), σελ.13

περίσσευμα ζωής από τα ίχνη και τα αποσπάσματα του παρελθόντος.... το αρχείο, μεταφορικά, διεγείρει τη γεύση, καθώς η σωματική προσέγγιση του υλικού ξυπνά όλες τις αισθήσεις το πιάνεις στα χέρια, το διατρέχεις με τα μάτια, αναπνέεις την παλιά σκόνη πάνω στο δέρμα και το χαρτί ...Η εμπειρία του αρχείου μοιάζει να ζωντανεύει ένα παιχνίδι ανάμεσα στα ίχνη και τις σιωπές, ανάμεσα στην παρουσία του παρελθόντος και την απουσία του ή την έλλειψή του στο παρόν» .⁵

Κρατάω αυτές τις προσεγγίσεις γιατί τη δική μου ματιά τη διαπερνά το συναίσθημα και αν έπρεπε να πω τι είναι για μένα θα έλεγα:

Μια στιγμή που ενώνει την συγκίνηση που υπήρξε στο παρελθόν με την απουσία της στο παρόν. Αυτή η στιγμή που στέκεται κανείς μπροστά σε μια φωτογραφία ενός μεγεθυμένου ίχνους συγκίνησης.

⁵ Arlette Farge, *Η γεύση του αρχείου*, εκδόσεις Νεφέλη, 2004, σελ. 19.

Τώρα όσον αφορά τι είναι τέχνη του αρχείου, ο χαρακτηρισμός αφορά καλλιτεχνικές πρακτικές που χρησιμοποιούν ως οργανικό κομμάτι της δημιουργίας:

1) Ένα αυθεντικό αρχείο, ή μέρη αυθεντικών αρχείων.

2) Συλλογές εγγράφων, αντικειμένων κλπ που είναι δημιουργημένα ώστε να μοιάζουν με αυθεντικά.

3) Έργα που ενεργοποιούν ή παράγουν αρχεία.⁶ Μέσα από τα έργα αρχείου άμεσα κανείς έρχεται σε επαφή με προσωπικές ιστορίες και ακουμπάει το «τραύμα» που χάθηκε στο παρελθόν. Διάμεσος η τέχνη ανοίγει τα κλειστά κουτιά μνήμης και τα προβάλλει στο φως με έργα διαφορετικών προσεγγίσεων και μέσων.

Το δικό μου εναλλακτικό αρχείο δίνει έμφαση στο θραύσμα. Είναι ένα μοντάζ ετερόκλητων

⁶ Ελπίδα Καραμπά, *Τέχνη Αρχείου από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα. Από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μια ριζοσπαστική θεσμίζουσα πρακτική*, Διδακτορική διατριβή της, Πανεπιστήμιο Πατρών/Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2011, σελ. 6

συναισθημάτων διαφορετικών ανθρώπων, διαφορετικών ταυτοτήτων, σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Μια προσπάθεια σύνδεσης συναισθημάτων, σε μια εποχή που απομακρύνεται από το συναίσθημα και το παγώνει. Έκανα χρήση της φωτογραφίας και πάνω σε καθεμιά έγραψα με μολύβι τον αριθμό του δείγματος δακρύου που λάμβανα.

« η φωτογραφία ως αδιαμφισβήτητο τεκμήριο, υπήρξε ο πυρήνας των αρχείων. Η ίδια η κάμερα ταυτίζεται με το αρχείο....εδώ το αρχείο ταυτίζεται με τον μηχανικό τόπο της κάμερας».⁷

Στην παρουσίαση του Enwezor για το αρχείο, αυτό παίρνει πλήθος διαφορετικών ρόλων και

⁷ Ελπίδα Καραμπά, *Τέχνη Αρχείου από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα. Από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μια ριζοσπαστική θεσμιζούσα πρακτική*, Διδακτορική διατριβή της, Πανεπιστήμιο Πατρών/Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2011, σελ. 61

«το καλλιτεχνικό αρχείο μπορεί να καλύψει την γκριζα ζώνη μεταξύ μνημόσυνου και μνημείου»

8

Ένας από τους κορυφαίους καλλιτέχνες της Γαλλίας που το έργο του ταυτίστηκε με την αρχειακή εγκατάσταση είναι ο Κριστιάν Μπολτάνσκι. Γεννήθηκε στο Παρίσι στις 6 Σεπτεμβρίου 1944. Εγκατέλειψε το σχολείο στα δώδεκα, δεν σπούδασε εικαστικά και από τα εφηβικά του κιόλας χρόνια ασχολήθηκε με τη ζωγραφική και αργότερα με την γλυπτική, τη φωτογραφία και τον κινηματογράφο. Εκείνο όμως που τον έκανε να ξεχωρίσει ήταν οι, μεγάλης κλίμακας, μνημειώδεις εγκαταστάσεις του. Από το 1986 άρχισε να ασχολείται με αυτές.

Καταγόμενος από Εβραϊκή οικογένεια ένωσε από μικρός την αίσθηση του περιθωρίου, όταν έκρυβαν με την καθολική μητέρα του και τα αδέρφια του σε υπόγεια κρυψώνα τον Εβραίο

⁸ Ελπίδα Καραμπά, *Τέχνη Αρχείου από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα. Από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μια ριζοσπαστική θεσμίζουσα πρακτική*, Διδακτορική διατριβή της, Πανεπιστήμιο Πατρών/Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2011, σελ. 64

πατέρα τους για να γλιτώσει. Ο έντονος ρόλος του καθημερινού κυνηγημένου ανθρώπου, που κρύβει μέσα του έναν αντιθεσμικό ήρωα, τον έκανε να αφιερώσει όλο το μετέπειτα έργο του στους άσημους αντιήρωες του τραυματικού παρελθόντος του ναζισμού. Σε όλους εκείνους που η ιστορία συνήθως προσπερνά.

Η καλλιτεχνική του πρακτική, η οποία έφερε έντονο το στοιχείο της μνήμης, δεν θα μπορούσε να είναι παρά συλλογές από ίχνη των ανώνυμων. Είτε αυτά ήταν ρούχα, είτε προσωπικά αντικείμενα, είτε τα ίδια τους τα βλέμματα από παλιές φωτογραφίες, είτε ακόμα και οι ήχοι της καρδιάς των «επιγόνων» σε μια προσπάθεια όσμωσης και ένωσης των γενεών.

Ο θεατής γίνεται στα έργα του ένας περιπατητής μέσα σ' ένα διαμορφωμένο περιβάλλον, συνήθως κατανυκτικό και υποβλητικό, λόγω της ύπαρξης των προγονικών κειμηλίων, του χαμηλού φωτισμού και της μεγάλης κλίμακας της εγκατάστασης.

Μια από τις τελευταίες του δημιουργίες το «Les Archives du Coeur» (μτφ. Τα αρχεία της καρδιάς), σε συνέχεια της δουλειάς του στο οπλοστάσιο της Park Avenue είναι ένα έργο

καταγραφής και συλλογής καρδιακών παλμών από όλο τον κόσμο. Το αρχείο βρίσκεται μόνιμα στο μικρό νησί Teshima της Ιαπωνίας και είναι ενδεικτικό μιας κοσμοθεωρίας αλληλεγγύης που χαρακτηρίζει τον μεγάλο αυτό καλλιτέχνη.⁹

9 <http://www.archivesandcreativepractice.com/christian-boltanski/>

Βιοτέχνη

Η πρωινή μου εργασία σε νοσοκομείο επηρέασε το καλλιτεχνικό μου έργο. Η σύγκλιση επιστήμης και τέχνης ήταν αναμενόμενη. Έτσι, ήρθε η ιδέα της συλλογής των δακρύων και το κοίταγμα στο μικροσκόπιο. Βέβαια, το τελευταίο χρειάστηκε να μάθω να το χειρίζομαι γιατί δεν γνώριζα, μια που άλλες ήταν οι αρμοδιότητες μου στο χώρο εργασίας. Ήταν μια περίοδος που έπρεπε να διαχειριστώ στη δουλειά όλα τα βιολογικά υγρά σαν μολυσματικά, ποια είναι, τι μέτρα πρέπει να παρθούν ώστε να υπάρχει η σωστή διαχείρισή τους, ως απόβλητα. Έτσι, έφτασα να συνδέσω την καλλιτεχνική με την επιστημονική πρακτική και να χρησιμοποιήσω ως υλικό, ένα βιολογικό υγρό, τα δάκρυα.

Η Βιοτέχνη είναι μια πρακτική τέχνης που οι καλλιτέχνες εργάζονται με ζωντανούς ιστούς, βακτήρια, ζωντανούς οργανισμούς και διαδικασίες της ζωής. Μέχρι τα τέλη του 1900, οι τεχνολογικές εξελίξεις άρχισαν να τραβούν την προσοχή των καλλιτεχνών στη Βιολογία και από τη δεκαετία του 2000 άρχισε να διαμορφώνεται ως καλλιτεχνική ταυτότητα.

Κάποιες φορές οι γραμμές μεταξύ σύγχρονης τέχνης και βιολογίας γίνονται θολές και αρχίζουν διαμάχες, σε σχέση με ηθικές, κοινωνικές και αισθητικές πτυχές. Η φράση "Bio Art" επινοήθηκε από τον Eduardo Kac το 1997 σε σχέση με το έργο του *Time Capsule*. Καλλιτέχνες που θα ήθελα να αναφέρω είναι η Suzanne Anker, ο Joe Davis και ο Marc Quinn. Ο τελευταίος είναι γνωστός για τις εξερευνήσεις του πάνω στην ανθρώπινη μορφή μέσω σουρεαλιστικών εικόνων με μη συμβατικά υλικά όπως η σειρά με αυτοπροσωπογραφίες του καλλιτέχνη που αποτελείται από γλυπτικές προτομές από παγωμένο αίμα του ίδιου.¹⁰

Όταν άρχισε η δημιουργία αυτής της καταγραφής έψαξα να βρω ποιος άλλος συνέλλεξε δάκρυα που είδε στο μικροσκόπιο και ανακάλυψα μια Αμερικανίδα φωτογράφο την Rose- Lynn Fisher η οποία με τις φωτογραφίες

¹⁰ <http://www.artnet.com/artists/marc-quinn/>

<https://www.artspace.com/artist/suzanne-anker>

που συνέλεξε, εξέδωσε ένα βιβλίο με τίτλο “The Topography of tears”.¹¹

¹¹ <http://www.rose-lynnfisher.com/tears.html>

Συλλέγοντας στιγμές ευαλωτότητας

Παρότι, συχνά το κλάμα είναι κάτι που γίνεται κατά μόνας και εκφράζει το αίσθημα μοναξιάς που υπάρχει εντός μας, την ίδια στιγμή είναι ένα παρορμητικό κάλεσμα για συνάντηση με τον «άλλον», σε έναν τόπο οικείο για κάθε άνθρωπο... τον τόπο των δακρύων.

Πολλές φορές δεν γνωρίζουμε ποιο ακριβώς είναι το συναίσθημα που βιώνουμε, δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε τι ακριβώς νιώθουμε. Λόγου χάρη, μπορεί την ίδια στιγμή να νιώθουμε ταυτόχρονα θυμό και φόβο. Γι αυτό το λόγο δεν ήταν δυνατό να γίνει μία καταγραφή του συναισθήματος που προκάλεσε το δάκρυ. Το ότι μια συναισθηματική φόρτιση το προκάλεσε και όχι κάποιος άλλος λόγος όπως για παράδειγμα μια καυτερή πιπεριά ήταν το ζητούμενο για να έχω ένα δείγμα στη συλλογή μου. Τα περισσότερα δείγματα που έφτασαν στα χέρια μου ήταν από ανθρώπους που ένωσαν κάποια στιγμή ευάλωτοι. Άρχισα να συνειδητοποιώ ότι συλλέγω στιγμές ευαλωτότητας.

Όταν κανείς δέχεται την εμπειρία, δέχεται και την αβεβαιότητα. Επιτρέπει στον εαυτό του την ευαλωτότητα, στην οποία κρύβεται η πηγή της

δύναμής μας. Τα δάκρυα που χύνουμε σε στιγμές ευαλωτότητας, είναι η επανασύνδεση με αυτή την πηγή, η επανασύνδεση με τον εαυτό. Αποτελούν μια γέφυρα σύνδεσης, του ατομικού με το συλλογικό ασυνείδητο. Η ανάγκη μας να προστατεύουμε τον εαυτό μας, μας έκανε να προσπαθούμε να προσχεδιάζουμε τον κόσμο μας, να διορθώνουμε τα πάντα, ακόμη και τα συναισθήματα. Να θεωρούμε αδυναμία την ευαλωτότητα. Να είναι η άμυνα η μοναδική μας δύναμη. Δεν αντέχουμε την αβεβαιότητα ή τη δυσαρέσκεια. Μήπως όμως η αβεβαιότητα είναι ζητούμενο τελικά; μήπως με την αβεβαιότητα έχουμε την έμπνευση και την ετοιμότητα να κινηθούμε; Έχουμε σκληρύνει για να μην πληγωθούμε. Προσπαθούμε να μην είμαστε ευάλωτοι και ξεχάσαμε πως είναι να μπορεί κανείς να παραδοθεί. Κι έτσι δεν αφήνουμε ανοιχτή την πόρτα για να μπει η αγάπη, η οικειότητα, η σύνδεση. Μη βιάζεστε να βγείτε από τα δυσάρεστα συναισθήματα. Μερικές φορές, είναι η πιο πλούσια πηγή

ανάπτυξης και πληροφορίας για το τι είναι σωστό.¹²

Κλαίμε, όταν ζούμε μια απώλεια κι αυτό επισημοποιείται, σφραγίζεται με ένα τρόπο, με τα δάκρυα που τρέχουν από τα μάτια μας... η απώλεια δακρύων αποτελεί υγροποίηση του πόνου, που πλακώνει σαν βράχος το στήθος μας και μας κόβει την ανάσα. Αν δεχτούμε ότι το κλάμα φέρνει ανακούφιση, και ότι η αποφυγή του είναι μια προσπάθεια ελέγχου των συναισθημάτων μας, τότε μπορούμε με ασφάλεια να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι αυτός που κλαίει περπατάει στο μονοπάτι του ανεξέλεγκτου. Ένα μονοπάτι που συνυπάρχουν ο φόβος κι η ελευθερία. Όμως, μήπως το να εκφράσουμε τη λύπη μας θα μας φέρει πιο κοντά με τους άλλους;

¹² heysigmund.com, by Karen Young Απόδοση: Μαρία Μαγγανάρη, Ψυχοθεραπεύτρια Επιμέλεια: PsychologyNow.gr

Κοιτάζοντας δάκρυα στο μικροσκόπιο – ένας εφήμερος Άτλας

Πριν επτά χρόνια άρχισα να συλλέγω δάκρυα. Πρώτα τα δικά μου. Μετά σιγά σιγά και των άλλων. Μια διαδικασία παράξενη κι αλλόκοτη. Ένα αρχείο ιδιόρρυθμο με άτυπες αρχές αρχειοθέτησης. Με τα πρώτα δικά μου δάκρυα κατάλαβα πόσο δύσκολο είναι στις σκοτεινές προσωπικές στιγμές να πάρω δείγμα. Δεν χύνονται εξάλλου συναισθηματικά δάκρυα κατά παραγγελία.

Σε σχεδόν όλους τους ανθρώπινους πολιτισμούς, το **κλάμα** συνδέεται με δάκρυα που πέφτουν στα μάγουλα και συνοδεύεται από χαρακτηριστικούς ήχους λυγμού. Τα συναισθηματικά δάκρυα συνήθως τα προκαλεί **θλίψη**, αλλά το κλάμα μπορεί επίσης να προκληθεί από θυμό, ευτυχία, φόβο, απογοήτευση ή άλλα έντονα συναισθήματα.

Στους περισσότερους δυτικούς πολιτισμούς είναι πιο αποδεκτό για τις γυναίκες και για τα παιδιά να κλαίνε παρά για τους άντρες. Τα στερεότυπα έμφυλου ρόλου για τους άνδρες

τους αποθαρρύνει να εξωτερικεύσουν συναισθήματα μέσω του κλάματος.¹³

Τι είναι όμως αυτά τα δάκρυα; από τι αποτελούνται;

Τα μάτια μας, είναι το δεύτερο μετά τον εγκέφαλο πολύπλοκο-σύνθετο όργανο του ανθρώπου. Αποτελείται από 2.000.000 κομμάτια (ανατομικά, λειτουργικά).

Η παραγωγή δακρύων, «δακρύρροια», εμφανίζεται μετά από έντονα συναισθήματα. Τα δάκρυα αποτελούν εκκρίσεις που χρησιμεύουν για τον καθαρισμό και την εφύγρανση των ματιών.

Τα δάκρυα μπορεί να διαχωριστούν σε κατηγορίες, όπως:¹⁴

Βασικά δάκρυα

Στα υγιή μάτια των θηλαστικών, οι κερατοειδείς διατηρούνται συνεχώς υγροί και τρέφονται από τα βασικά δάκρυα. Λιπαίνουν το μάτι και βοηθούν να καθαριστεί

¹³ <http://www.nytimes.com/1982/08/31/science/biological-role-of-emotional-tears-emerges-through-recent-studies.html>

¹⁴

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AC%CE%BA%CF%81%CF%85>

από τη σκόνη. Τα δάκρυα αποτελούνται από νερό, μυκίνη, λιπίδια, λυσοζύμη, λακτοφερρίνη, λιποκαλίνη, ανοσοσφαιρίνες, γλυκόζη, ουρία, νάτριο και κάλιο. Κάποια από αυτά τα συστατικά, όπως η λυσοζύμη, καταπολεμούν τις βακτηριακές λοιμώξεις διασπώντας την πεπτιδογλυκάνη στο εξωτερικό τμήμα κάποιων βακτηρίων. Συνήθως, παράγονται 0,75 με 1,1 γραμμάρια δακρύων κάθε 24-ωρο, ρυθμός ο οποίος μειώνεται με την ηλικία. Επιπλέον, περιέχουν ασκορβικό οξύ, ουρικό οξύ, κυστεΐνη, γλουταθειόνη και τυροσίνη.¹⁵

1617

Αντανεκλαστικά δάκρυα

Ο δεύτερος τύπος δακρύων παράγεται ως αποτέλεσμα ερεθισμού του ματιού από ξένα σώματα ή από την παρουσία ερεθιστικών ουσιών, όπως από κρεμμύδι, καυτερή πιπεριά

¹⁵ Murube Juan, MD, *Basal, Reflex and Psycho-emotional Tears, the Ocular surface*, 2009, σελ. 60.

¹⁶ <http://eknygos.lsmuni.lt/springer/531/1-13.pdf>

¹⁷ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AC%CE%BA%CF%81%CF%85>

και άλλα με αποτέλεσμα την παραγωγή δακρύων. Επίσης η παραγωγή τους έχει σχετιστεί με δυνατό φως, εμετό, βήχα και χασμουρητό. Τα αντανακλαστικά αυτά δάκρυα έχουν ως στόχο να ξεπλύνουν το μάτι.

18

Κλάμα (ψυχικά δάκρυα ή συναισθηματικά)

Η τρίτη κατηγορία, γενικά, αναφέρεται ως κλάμα, και εκλύεται λόγω ισχυρού συναισθηματικού άγχους, ευχαρίστησης, θυμού, λύπης ή πόνου. Στους ανθρώπους, τα συναισθηματικά δάκρυα μπορεί να συνοδεύονται από ερυθρότητα του προσώπου και λυγμούς. Τα δάκρυα αυτά έχουν διαφορετική χημική σύνθεση από αυτά για λίπανση. Περιέχουν περισσότερες πρωτεϊνικές ορμόνες, όπως η προλακτίνη, η αδρενοκορτικοτρόπος ορμόνη, η λευκεφαλίνη, από τα βασικά ή τα αντανακλαστικά δάκρυα. Στην παραγωγή τους συμμετέχει και το μεταιχμιακό σύστημα.

¹⁸ Murube Juan, MD, *Basal, Reflex and Psycho-emotional Tears, the Ocular surface*, 2009, σελ.61.

Το παρασυμπαθητικό νευρικό σύστημα ελέγχει τους δακρυϊκούς αδένες με την έκκριση ακετυλοχολίνης. Αυτό το μικρό μόριο της ακετυλοχολίνης είναι που διεγείρει την παραγωγή δακρύων. Η συναισθηματική ταραχή πυροδοτεί το νευρικό σύστημα το οποίο με τη σειρά του ενεργοποιεί το σύστημα παραγωγής δακρύων. Όταν κλαίμε ο καρδιακός ρυθμός αυξάνεται, ιδρώνουμε, η αναπνοή μας επιβραδύνεται και νιώθουμε συχνά ένα κόμπο στο λαιμό.¹⁹

Ωστόσο τα δάκρυα (οι βιοδείκτες τους) είναι εξαιρετικά πλούσιες πηγές πληροφοριών για την κατάσταση της υγείας των ματιών, καθώς και για τη λειτουργικότητα ολόκληρου του σώματος, λόγω της παρουσίας μιας μεγάλης ποικιλίας αλάτων και οργανικών συστατικών των οποίων η συγκέντρωση μπορεί να μεταβληθεί από παθολογίες, ασθένειες των ματιών ή και φλεγμονές. Συγκεκριμένα, οι μεταβολές των πρωτεϊνών που εκκρίνονται στα δάκρυα μπορεί να μας κατευθύνουν προς

¹⁹ Murube Juan, MD, *Basal, Reflex and Psycho-emotional Tears, the Ocular surface*, 2009, σελ.63

την αντίστοιχη δυσλειτουργία του αδένος προέλευσης τους. Ένα παράδειγμα που θα ήθελα να αναφέρω είναι η ανάλυση δακρυϊκής γλυκόζης για μη επεμβατική ανίχνευση και παρακολούθηση του σακχαρώδους διαβήτη²⁰. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί εδώ ότι παρόλο που το δάκρυ περιέχει 98,2% νερό, σχεδόν ολόκληρη η εστίαση των διαγνωστικών δακρύων είναι στο υπόλοιπο 2%.

Συνοπτικά βλέπουμε ότι το ανθρώπινο κλάμα είναι μια πολύπλοκη πραγματικότητα.

Υπάρχει ετερογένεια στις επιδράσεις του κλάματος που μπορεί να είναι θετικές ή αρνητικές και σωματικές ή ψυχικές.

Οι επιδράσεις εξαρτώνται από την προσωπικότητα, το συναισθηματικό κόσμο του ατόμου που κλαίει και από τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες το κλάμα συμβαίνει.

Το κλάμα και το γέλιο είναι συναισθηματικές εκφράσεις του ανθρώπου και σε μικρή ηλικία αποτελούν επίσης ένα σύστημα επικοινωνίας.

20

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1542012412700940?via%3Dihub>

«Ένας ενήλικας κλαίει λιγότερο από ότι όταν ήταν παιδί και το κλάμα του είναι πιο υποτονικό, σε σχέση με τους επιδεικτικούς λυγμούς της παιδικής ηλικίας. Το τραύμα, που προκαλεί το κλάμα ενός ενήλικα, είναι συνήθως συναισθηματικό κι όχι σωματικό. Ωστόσο, σκόπιμα ή όχι, ένας ενήλικας ή ένα παιδί, κλαίνει για να ζητήσουν βοήθεια, είτε πρόκειται για πραγματική βοήθεια, είτε για συναισθηματική παρηγοριά. Παραδόξως το ενήλικο κλάμα για βοήθεια είναι περισσότερο ιδιωτικό παρά φασαριόζικο. Το κλάμα ενός παιδιού είναι σχεδόν μια εξαγγελία που παρατηρείται συχνά στο σπίτι καθώς εκεί υπάρχει ένα επίλεκτο ακροατήριο. Το οπτικό κλάμα – αντί του φωνητικού κλάματος – ευνοείται από τις προσωπικές συναντήσεις ή ένα οικείο περιβάλλον. Η ωρίμανση αναφορικά με τον έλεγχο των δακρύων δίνει στους ενήλικες τη δυνατότητα να επιλέγουν πότε θα κλάψουν ή αν θέλουν να κλάψουν να το σταματούν πριν συμβεί. Αυτή η επιλογή είναι πιο δύσκολη για τα παιδιά».²¹

²¹ <https://www.brainpickings.org/2012/09/07/curious-behavior->

Επίσης θα ήθελα να αναφέρω ότι δεν έχουν όλα τα θηλαστικά δακρυϊκούς αγωγούς, όπως για παράδειγμα τα κουνέλια και οι κατσίκες καθώς και όλα τα υδρόβια θηλαστικά. Αν και μόνο οι άνθρωποι μπορούν να παράγουν συναισθηματικά δάκρυα, τα ζώα παράγουν δάκρυα για να ενυδατώνουν τον κερατοειδή και να ξεπλένουν τυχόν ερεθιστικά σωματίδια που μπορεί να υπάρχουν. Για τα θηλαστικά η έλλειψη δακρυϊκών αγωγών σημαίνει ότι τα δάκρυά τους σπάνια παρέχουν ανακούφιση από ξηρότητα.

Η συλλογή

Τα δάκρυα που συνέλεξα είναι συναισθηματικά. Ο τρόπος που έγινε η συλλογή τους έχει ως εξής: τη στιγμή που κυλούσε το δάκρυ από το μάτι ακουμπούσα την αντικειμενοφόρο πλάκα (Χρησιμοποιούνται ως διαφανείς επιφάνειες για την τοποθέτηση παρασκευασμάτων προς μικροσκόπηση) στο μάγουλο, και το δάκρυ γλιστρούσε πάνω στην γυάλινη επιφάνεια.

provine/

Αφού στέγνωσε, περίπου σε τρεις ώρες, μπορούσε να ιδωθεί στο μικροσκόπιο.

Η μεγέθυνση αυτών των ιχνών συγκίνησης γινόταν 100 φορές σε ένα μικροσκόπιο Zeiss. Αρκετοί παράγοντες έπαιζαν ρόλο, όπως η ποσότητα από το δάκρυ, αν είχε στεγνώσει ή αν είχε συμπιεστεί με επικαλυπτρίδα (μικρή λεπτή γυάλινη επιφάνεια). Επίσης ο ρυθμός εξάτμισης που επηρεαζόταν από τη θερμοκρασία περιβάλλοντος. Δεν γινόταν καμία χρώση προκειμένου να ιδωθεί το δείγμα στο μικροσκόπιο. Με ενσωματωμένη κάμερα, μέσα στην περιήγηση σε κάθε δάκρυ, γινόταν λήψη φωτογραφιών στα σημεία που κατά τη γνώμη μου είχαν οπτικό ενδιαφέρον. Κάποια από τα δάκρυα, μου επέτρεπαν να πάρω αρκετές ενδιαφέρουσες λήψεις, ενώ άλλα λιγότερες. Μπορεί η διαδικασία να κρατήσει από δέκα λεπτά έως μία ώρα περίπου. Μια καταγραφή διακοσίων δειγμάτων με δάκρυα των άλλων και άλλων τόσων δειγμάτων με δικά μου. Τα δικά μου δάκρυα τα συνέλεγα κάθε φορά που έκλαιγα, όλα αυτά τα χρόνια.

Για τους πιο μακρινούς, έδινα τις αντικειμενοφόρες πλάκες και τις θήκες τους και περίμενα δέκα ή δεκαπέντε μέρες πριν

πάω να αναζητήσω το πολύτιμο υγρό. Όταν είχαν να μου δώσουν δείγμα επικοινωνούσαν μαζί μου γιατί έπρεπε να ελεγχθεί σχετικά άμεσα. Η συγκίνηση που δημιούργησε τα δάκρυα, είχε πια χαθεί. Πολλές φορές όταν έφταναν στα χέρια μου από τους δακρυδότες μου, δεν τα συνόδευε καμιά ιστορία. Την μοναδική ερμηνεία ίσως θα μπορούσε να τη δώσει αυτός που θα έβλεπε την εικόνα τους φωτογραφημένη, στο μικροσκόπιο αργότερα. Μια στιγμή παγωμένη στο χρόνο. Ένα τεκμήριο λοιπόν η εικόνα αυτή της συγκίνησης που προϋπήρξε.

Αυτός ο εφήμερος Άτλας που ανοιγόταν μπροστά μου με συνεπήρε. Σχέδια που διατρέχουν τη γη, σαν εικόνες από δορυφόρο, ποτάμια και λίμνες, φυλλωσιές, δάση, αστικά τοπία, αρχιτεκτονικά σχέδια, απόκοσμα πλάσματα συνδυασμός φτερωτών και ζώων, όντα βγαλμένα από θρύλους, λουλούδια, μα και σχέδια που διατρέχουν την ιστορία, άγγελοι και διάβολοι, διάκοσμοι βυζαντινών εκκλησιών, τέμπλα και παραθρόνια, υφαντά από τη λαϊκή παράδοση, κοσμήματα περίτεχνα, σύμβολα και τόσα άλλα όλα μοναδικά, σαν να κουβαλούν ένα μήνυμα από τους τόπους των συναισθημάτων.

Έβλεπα σε διαφορετικές ώρες της μέρας τα δάκρυα στο μικροσκόπιο και οι φωτογραφίες είχαν διαφορετικά χρώματα. Κράτησα αυτά τα χρώματα που ο χώρος κι ο χρόνος μου έδινε τη στιγμή που κοίταζα ένα μεγεθυμένο δάκρυ. Μπλε, μωβ, ροζ, κίτρινα, πράσινα, πορτοκαλί, το άυλο εξατμισμένο δάκρυ έπαιρνε μορφή και χρώμα. Ο Leonard Shalin, στη μελέτη του περί τέχνης και φυσικής, γράφει: «το χρώμα προηγείται των λέξεων και του πολιτισμού, συνδεδεμένο καθώς είναι με τα υπόγεια ύδατα του αρχέγονου μεταιχμιακού συστήματος».²²

Τύπωσα τις εικόνες αυτές σε διάφανο χαρτί, και άρχισα να ράβω τη μία δίπλα στην άλλη κάθετα, δημιουργώντας λωρίδες με δεκαπέντε(15)φωτογραφίες, κι αυτές με την σειρά τους τέσσερις μαζί, μεγάλες διάφανες επιφάνειες. Ένα είδος «κουρτίνας» που όταν στεκόσουν μπροστά της, δεν γινόταν να μην σταματήσεις να δεις το μικρόκοσμο των συναισθημάτων. Θραύσματα δακρύων που

²² DAVID BATCELOR, *ΧΡΩΜΟΦΟΒΙΑ*, επιμ. Φαίη Ζήκα, μετ.Νατάσσα Χασιώτη, εκδ. ΑΓΡΑ,2013, σελ.106.

συνέθετα, άλλες φορές μόνο από ένα δάκρυ κι άλλες με την ένωση διαφορετικών δακρύων. Ένωση συναισθημάτων οργής και έρωτα, περηφάνιας και χαράς, λύπης και έκστασης και άλλων μέσα από μια διαδικασία σχεδόν μαγική.

Κάθε εικόνα την εμβάπτιζα σε λιωμένο μελισσοκέρι, σε μια προσπάθεια να δώσω σάρκα στο άυλο εξατμισμένο δάκρυ, καθώς το λίπος είναι το βασικό υλικό του κεριού. Μια μεταφορική σωματικότητα.

Μέσα στο εργαστήριο με το Νο 5, τοποθέτησα σε ομάδες των 4 τις κερωμένες λωρίδες με τα δάκρυα, δημιουργώντας δώδεκα (12) παραπετάσματα. Συνολικά υπάρχουν 720 φωτογραφίες, από ένα σύνολο 1100 τυπωμένων φωτογραφιών. Δάκρυα διαφορετικών συναισθημάτων, διαφορετικών ανθρώπων διαφορετικών ταυτοτήτων. Διάφανα παραπετάσματα, χρονικά μεσοδιαστήματα, ρωγμές στο χρόνο που επιτρέπουν το φως της ερμηνείας να περάσει από μέσα τους.

Ο Μιχαήλ Ψελλός ορίζει το διαφανές ως τον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στο θεατή και το αισθητικό αντικείμενο. Η θεώρηση αυτή δίνει

έμφαση στην ενάργεια της λατρευτικής εικόνας, η οποία υπερφυώς απολάμπει, ενώ πρέπει να ειπωθεί υπό το πρίσμα της άποψης ότι η βυζαντινή τέχνη προσπαθεί να δώσει σάρκα και οστά στο Αόρατο, να κάνει χειροπιαστό το Αιώνιο.²³ Στη δική μου περίπτωση το διαφανές χρησιμοποιείται για να γίνει το άυλο θεατό.

Επίσης, ο Ντένης Ζαχαρόπουλος για τις ανάγκες μιας ομαδικής έκθεσης που επιμελήθηκε στην Γαλλία το 1990-1991, διαπίστωνε πως « στο διαφανές συγκλίνουν και η μορφή και η αφαίρεση, μια και το διαφανές το ίδιο είναι δυνάμει μορφή και ενεργεία αφαίρεση».²⁴

Η Hilde Heynen, καθηγήτρια Θεωρίας της Αρχιτεκτονικής, αναφέρει ότι στο *Χώρος, Χρόνος και Αρχιτεκτονική* ο Sigfried Giedion (καθηγητής στο Χάρβαντ, μέλος συμποσίου της Δήλου) στο

²³ Χριστόφορος Μαρίνος «Στο τέλος του χρόνου /Ο Μεγάλος Κήπος Εγκώμιο για τον Νίκο Αλεξίου», Αθήνα 2019, έκδοση εκτός εμπορίου, σελ.18.

²⁴ Χριστόφορος Μαρίνος «Στο τέλος του χρόνου /Ο Μεγάλος Κήπος Εγκώμιο για τον Νίκο Αλεξίου», Αθήνα 2019, έκδοση εκτός εμπορίου, σελ.19.

συμπέρασμά του τονίζει ότι η αρχιτεκτονική βρίσκεται αντιμέτωπη με το καθήκον της επίτευξης μιας ισορροπίας μεταξύ του ορθολογικού και γεωμετρικού αφενός και του οργανικού και παράλογου από την άλλη, μεταξύ του τομέα της σκέψης και του συναισθήματος. «Το σημαντικό έργο της περιόδου μας [είναι] να εξανθρωπίσει -να απορροφηθεί συναισθηματικά- αυτό που έχει δημιουργηθεί από το πνεύμα. Όλες οι προσπάθειες για οργάνωση και σχεδιασμό είναι μάταιες, αν πρώτα δεν δημιουργήσουμε πάλι τον συνολικό άνθρωπο, αποδεσμευμένο από τις μεθόδους της σκέψης και του συναισθήματος». Ο Giedion δημιουργεί έτσι μια υπόθεση για την άποψη ότι η μοντέρνα αρχιτεκτονική, και κατά συνέπεια η διαφάνεια μαζί με τις έννοιες που εμπεριέχει (ανοικτότητα, ελαφρότητα, ευελιξία), είναι ικανή να συμβάλει στη γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στη σκέψη και το συναίσθημα, διότι βασίζεται στην έννοια του χωροχρόνου, ακριβώς όπως πράττουν οι επιστήμες και οι τέχνες.²⁵

²⁵https://www.arch.tuc.gr/fileadmin/users_data/arch_tpl/erey

Μια ενδεχόμενη ίσως αδιόρατη κίνηση προκαλείται από την παρουσία κάποιου στο χώρο, αλλά και μια ψευδαισθητική κίνηση των σχεδίων των δακρύων συνθέτουν μια συνεχώς μεταβαλλόμενη εικόνα. Όλα είναι σε κατάσταση ρευστότητας τόσο μορφολογικά όσο και νοηματικά. Τα συναισθήματά μας ρέουν όπως το στοιχείο του νερού. Όταν τα συναισθήματα που έχουν κρυσταλλωθεί έρθουν σε επαφή με την φωτιά της ζωής λιώνουν και κυλούν με την μορφή δακρύων. Αν εμποδίσουμε αυτή τη ροή της φυσικής έκφρασης του συναισθήματος μήπως η ανέφικτη διέξοδος δημιουργήσει προβλήματα ψυχοσωματικά;

Η δημιουργία αυτού του αρχείου με αντικειμενοφόρες πλάκες με εξατμισμένα δάκρυα απ τη μια και ενός ηλεκτρονικού αρχείου φωτογραφιών, αυτών των δακρύων απ την άλλη, ήταν η δική μου δακρυδόχος. Ήταν μια συλλογή του πόνου, διακοσίων «δακρυδοτών». Συλλέκτης τραυμάτων άλλωστε κάθε άνθρωπος. Μόνο τρία απ αυτά

ήταν δάκρυα χαράς. Όλα τα υπόλοιπα ήταν, θυμού απελπισίας, παράπονου, πένθους, απόγνωσης, ανακούφισης, άγχους, τρόμου...

Από κάθε ιστορία που μου έφερνε ένα δάκρυ, κράταγα δύο τρεις λέξεις ή και καμιά γιατί υπάρχουν σιωπές για εμπειρίες, τόσο τραυματικές, που δεν μπορούν να ειπωθούν, σιωπές ντροπής και ενοχής, σιωπές μελαγχολίας και τόσες άλλες:

Σώμα, άγγιγμα, αγωνία, τραύμα, φόβος, φρίκη, μνήμη, πονεμένη μνήμη, βάθος, καταστροφή, πένθος, θάνατος, απώλεια, πόνος, σωτηρία, αγαλλίαση, Θεός, έσω, έξω, τρυφερότητα, στοργή, αναμονή, θυμός, θρήνος, αρρώστια, μιζέρια, φθόνος, εξευτελισμός, βάσανο, επούλωση, αντίο, έρωτας, μανία, λύπη, χαρά, έξαρση, ενοχή, νόσος, θεραπεία, σκέψη, ψυχή, ανίσχυρος, ισχυρός, μοιρολόι, ανασφάλεια, τριβή, βοήθεια, ιαματική ικανότητα, γέννα, ακραίο, μη ακραίο, στιγμή, απρόβλεπτο, πραγματική απειλή, κατά πρόσωπο συνάντηση με τη βία, εσωτερική φυγή, διαθέσιμη προστασία, πάγωμα, ψυχική παράλυση, κατακερματισμένο βίωμα, σπασμένος καθρέφτης, ανείπωτο, ανυπόφορο,

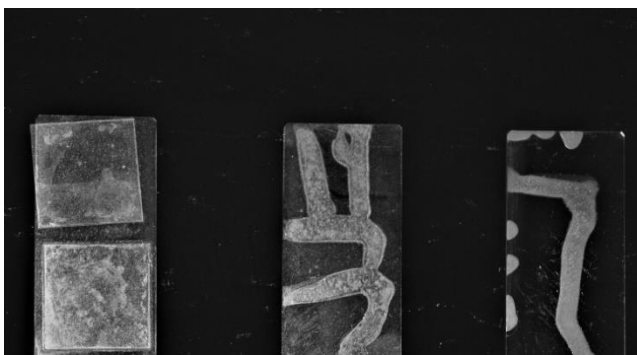
τρομακτικό, μαρτύριο, πλήγμα, στήριγμα, «περιέχειν», μητέρα, ονειροπόληση, έκσταση, δυνατότητα, οδύνη, έκσταση, υπερηφάνεια, πορευόμαστε μαζί, φρίκη, εφιάλτης, ερείπια, πρέπει, απάθεια, πολέμιος, αντίφαση, βίωμα, επίθεση, συνέπεια, πατέρας, ντροπή, ορίζοντας, σάρκα, μάσκα, φως, πτώμα, νεκρός, ζωντανός, αδερφός, κάθαρση, ακρωτηριασμός.....

Ιστορίες που επανέρχονται με ίδιες λέξεις από άλλα χείλη σαν επανεγγράψιμες αφηγήσεις.

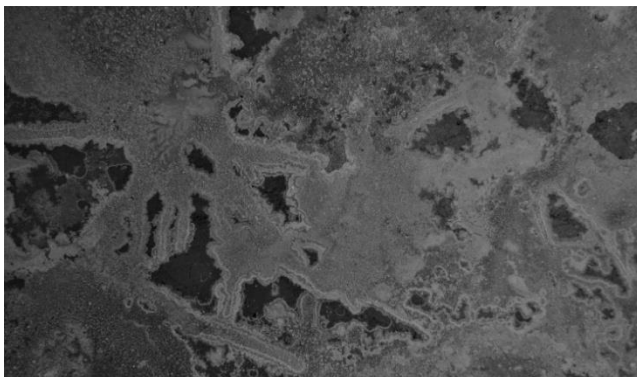
Μια φορά το χρόνο τα δείγματα δακρύων τα ξέπλενα στη θάλασσα. Άλλωστε όταν περάσει ο χρόνος, αυτά τα ελάχιστα στεγνά δάκρυα πάνω στις αντικειμενοφόρες πλάκες, χάνουν τη μορφή και τη δομή τους. Αν τα ξαναδεί κανείς στο μικροσκόπιο δεν θα δει τις εικόνες της πρώτης φοράς.

Μια κάθαρση, μια λύτρωση από την συναισθηματική φόρτιση, με το τελετουργικό λουτρό, ένας εξαγνισμός του ίχνους, μια ένωση με το αλάτι της θάλασσας . μια επιστροφή. Άλλωστε κάθε δάκρυ είναι ένα μέρος μιας συλλογικής ανθρώπινης εμπειρίας, μια σταγόνα στη θάλασσα.

Η ένωση αυτή έδωσε στο δάπεδο του εργαστηρίου γλυπτικές φόρμες αλατιού με δοκιμαστικούς σωλήνες που περιέχουν φωτογραφίες δακρύων. Θαμμένα μέσα στο αλάτι τα δείγματα αφού πήραν όγκο μέσα στους γεμισμένους με κερί σωλήνες, προφυλάχτηκαν και διατηρήθηκαν. Οι εικόνες που σχηματίστηκαν στο δάπεδο του εργαστηρίου όταν στέγνωσε το ραντισμένο αλατόνερο, ήταν σαν να έχω μεγαθύνει τα ίδια δάκρυα, τα στεγνά, πάνω από τις αντικειμενοφόρες πλάκες των δειγμάτων. Σαν ο χώρος να γέμιζε με μεγαθυμένα δάκρυα. (εικ.1, εικ.2)

Εικ.1 αντικειμενοφόρες πλάκες με στεγνά δάκρυα

Εικ.2 στεγνό αλατόνερο στο δάπεδο

Τα συναισθήματα όπως και οι εικόνες είναι εγγραφές στην ιστορία

Η ιστορία είναι εγγράψιμη, και είναι και αναγνώσιμη. Δεν διαβάζεται ευθέως. Καθίσταται αναγνώσιμη μέσα από τα τεκμήριά της, τους κρυστάλλους της. Οι κρύσταλλοι αυτοί της αναγνωσιμότητας είναι (όπως οι εικόνες) τα ίδια τα συναισθήματα. Με τα συναισθήματα, ο φαντασιακός «λαός συναίσθημα» του Pierre Rosanvallon αποκτά ανθεκτικούς δεσμούς, αποκτά περιεχόμενο, δεσμεύει το μέλλον: «εγγράφεται» έτσι στην Ιστορία.²⁶

Η Arlette Farge επέτρεψε να αναδυθούν στην αναπαράσταση των λαών, τα συμπτώματά τους και τα συναισθήματά τους.²⁷

²⁶ Georges Didi-Huberman, *et.al.*, *κάνω αισθητό, ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΛΑΟΣ*, μετ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, εκδ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2014,σελ.77.

²⁷ Georges Didi-Huberman, *κάνω αισθητό, et.al., ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΛΑΟΣ*, μετ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, εκδ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2014,σελ.87.

« κάτι ριγεί εκεί. Τα σώματα βοούν και επεξεργάζονται τα πεπρωμένα τους. Άντρες και γυναίκες, πλάσματα με σάρκα και οστά υπάρχουν συναισθηματικά στον κόσμο»²⁸

Η ιστορία τελικά δεν «λέγεται μόνο μέσω μιας ακολουθίας ανθρωπίνων πράξεων αλλά και μέσω ενός ολόκληρου αστερισμού παθών και συναισθημάτων που βιώνουν οι λαοί» σύμφωνα με τον Jacob Burkhardt, τον Nietzsche, τον Warburg και μερικών μεγάλων εθνολόγων και κοινωνιολόγων. Και επίσης το να λες ότι τα σώματα υπάρχουν συναισθηματικά στον κόσμο σημαίνει ότι υιοθετείς μια φιλοσοφική θέση εμπνεόμενη από τη φαινομενολογία του αισθητού όπως υποστηρίζει ο Maurice Merleau Ponty, σημαίνει να ανοίγεις την ιστορία σε μια ανθρωπολογία των συγκινούμενων, συναισθηματικών σωμάτων.

Οι εικόνες των δακρύων στο μικροσκόπιο, οι μοναδικές για κάθε άνθρωπο ακόμη και για το

²⁸ Georges Didi-Huberman, et.al., *κάνω αισθητό, ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΛΑΟΣ*, μετ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, εκδ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2014,σελ.88.

ίδιο συναίσθημα, τα τεκμήρια της συγκίνησης που υπήρξε και έσβησε μετά, είναι εγγραφές που δεν έμειναν μόνο σε ένα ηλεκτρονικό αρχείο, αλλά τυπώθηκαν σε χαρτί και πήραν «σάρκα» με το λιωμένο κερί όταν αυτό στέγνωσε. Σαν το ταξίδι σε έναν τόπο που δεν υπάρχει αλλά υπάρχουν εικόνες πια από τον τόπο αυτό. Έγινε μια κάποια αναπαράσταση του συναισθήματος, έγινε ορατό το άυλο. Τα δάκρυα είναι μια αναπαράσταση του ποιο είμαστε. Δείχνουν όχι μόνο τις βαθιές συναισθηματικές μας σχέσεις με τον κόσμο μας - παρελθόν, παρόν και μέλλον - αλλά μας επιτρέπουν να ζήσουμε ορατά αυτό το γεγονός.

Οι ανοίκειες εικόνες των δακρύων στο μικροσκόπιο μπορούν άραγε να συμπεριληφθούν στα αντικείμενα ιστορικού ενδιαφέροντος; Τα αποτυπωμένα, αποκρυσταλλωμένα δάκρυα, οι παγωμένες στιγμές στο χρόνο;

Ο Αντώνης Λιάκος στο βιβλίο του, πως το παρελθόν γίνεται ιστορία, γράφει:

«Αν κάτι δεν θεωρηθεί ανοίκειο, δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στα αντικείμενα ιστορικού

ενδιαφέροντος. Η υπόθεση αυτή είναι από παλιά διαπιστωμένη στη φιλοσοφία. Σύμφωνα με τον Χέγκελ προϋπόθεση της γνώσης είναι η ανοικείωση με το αντικείμενό της. Η αποξένωση απ' αυτό. Γι αυτό και η στιγμή της αφηγηματοποίησης μιας εμπειρίας, είναι συνήθως η στιγμή της εκπνοής της....

Για τον Βάλτερ Μπένγιαμιν πάλι η στιγμή της ιστορίας είναι η σπίθα της στιγμής της αίσθησης του κινδύνου ότι εξαφανίζεται το παρελθόν. Αυτή είναι η στιγμή που ανοίγει ο Άγγελος τα φτερά του».²⁹

²⁹ Αντώνης Λιάκος, *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*, εκδόσεις Πόλις, 2017,σελ.216.

Βιβλιογραφία

Ελπίδα Καραμπά, *«Τέχνη Αρχείου από τον 20ο στον 21ο αιώνα. Από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μια ριζοσπαστική θεσμίζουσα πρακτική»*, Διδακτορική διατριβή της, Πανεπιστήμιο Πατρών/Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2011.

Μαριάννα Κολυβά, *Εγχειρίδιο αρχειονομίας – θεωρητικές προσεγγίσεις – Οργάνωση και σκοποί – Σύγχρονες προκλήσεις*, Πρώτη ψηφιακή έκδοση (σε μορφή ηλεκτρονικού βιβλίου) από τις εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Απρίλιος 2013.

Αντώνης Λιάκος, *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία;*, εκδόσεις Πόλις, 2017.

Χριστόφορος Μαρίνος *«Στο τέλος του χρόνου /Ο Μεγάλος Κήπος Εγκώμιο για τον Νίκο Αλεξίου»*, Αθήνα 2019, έκδοση εκτός εμπορίου.

Ζακ Ντεριντά, *Η έννοια του αρχείου*, εκδόσεις Εκκρεμές, 1996 (1η έκδοση).

Μίλτος Σαχτούρης, *ΠΟΙΗΜΑΤΑ άπαντα (1945-1998)*, ΚΕΔΡΟΣ

Αρλέτ Φαρζ, *Η γεύση του αρχείου*, εκδόσεις Νεφέλη, 2004.

DAVID BATCELOR, *ΧΡΩΜΟΦΟΒΙΑ*, επιμ. Φαίη Ζήκα, μετ.Νατάσσα Χασιώτη, εκδ. ΑΓΡΑ,2013, σελ.106.

GEORGES DIDI-HUBERMAN, et.al. , Κάνω Αισθητό, *ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΛΑΟΣ*, μετ.ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, εκδ.ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2014.

Murube juan, MD, *Basal, Refley and Psycho-emotional Tears*, the Ocular surface,2009.

Διαδικτυακές πηγές

<http://www.archivesandcreativepractice.com/christian-boltanski/>

heysigmund.com, by Karen Young Απόδοση: Μαρία Μαγγανάρη, Ψυχοθεραπεύτρια Επιμέλεια: PsychologyNow.gr

<http://www.nytimes.com/1982/08/31/science/biological-role-of-emotional-tears-emerges-through-recent-studies.html>

<https://www.brainpickings.org/2012/09/07/curious-behvaior-provine/>

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1542012412700940?via%3Dihub>

https://www.arch.tuc.gr/fileadmin/users_data/arch_tmpl/ereynitikes/year15_16/tsouko.pdf

<http://www.artnet.com/artists/marc-quinn/>

<https://www.artspace.com/artist/suzanne-anker>

<http://www.rose-lynnfisher.com/tears.html>

https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-13-7169-1_8

ISBN 978-981-13-7168-4 ISBN 978-981-13-7169-1
(eBook)

<https://doi.org/10.1007/978-981-13-7169-1>

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AC%CE%BA%CF%81%CF%85>